

Czesław Mesjasz

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Zarządzania
Katedra Procesu Zarządzania
mesjaszc@uek.krakow.pl

PODEJŚCIE KONSTRUKTYWISTYCZNE W ZARZĄDZANIU RYZYKIEM

Streszczenie: Ze względu na powszechność i wielorakość zastosowań wykorzystuje się wiele definicji ryzyka, przy czym problemy z definiowaniem ryzyka w zarządzaniu wynikają zarówno z uwarunkowań ogólnych, jak i specyficznych. Jednocześnie można zaobserwować, że traktowanie ryzyka jako „mierzalnej części niepewności” staje się nieadekwatne do wymagań współczesnej teorii i praktyki. W artykule przyjęto podstawowe założenie epistemologiczne i metodologiczne, że konstruktywizm obejmuje również modelowanie matematyczne jako element narracji. Celem pracy jest dokonanie wstępnej interpretacji ryzyka w zarządzaniu jako konstrukcji społecznej. Artykuł stanowi wprowadzenie do pogłębionych badań dotyczących zarządzania ryzykiem w poszczególnych obszarach działalności przedsiębiorstwa.

Słowa kluczowe: ryzyko, zarządzanie ryzykiem, konstruktywizm, postmodernizm, konstrukcja społeczna.

JEL Classification: C18, D23, D81, G31, M10, M29.

Wprowadzenie

W XXI w. termin ryzyko stał się jednym z najczęściej używanych i niestety, często upraszczanych i trywializowanych pojęć współczesnej teorii i praktyki zarządzania¹. Ze względu na powszechność i wielorakość zastosowań wykorzystuje się wiele definicji ryzyka, przy czym problemy z definiowaniem ryzyka w zarządzaniu wynikają zarówno z uwarunkowań ogólnych, jak i specyficznych.

¹ Publikacja została sfinansowana ze środków przyznanych Wydziałowi Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego.

Jednocześnie można zaobserwować, że traktowanie ryzyka jako „mierzalnej części niepewności” staje się niewystarczające zarówno z punktu widzenia teorii i praktyki gospodarczej w makro- i mikroskali. Dlatego też coraz częściej w teorii i praktyce zarządzania jako punkt wyjścia traktuje się koncepcje z zakresu konstruktywizmu, postmodernizmu i poststrukturalizmu. Wychodząc z podstawowego założenia epistemologicznego i metodologicznego, że modele matematyczne stanowią element narracji, przyjęto następujący cel artykułu: opracowanie wstępnej interpretacji ryzyka w zarządzaniu jako konstrukcji społecznej. Przedmiotem badania są publikacje dotyczące ryzyka, konstruktywizmu oraz związków pomiędzy nimi. Należy przy tym dodać, że liczba opracowań dotyczących tych związków jest niewielka, gdyż jest to nowy problem badawczy o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym. Artykuł ma charakter wstępny i może być wykorzystany zarówno do dalszych pogłębionych badań społecznego konstruowania ryzyka, jak i w badaniach dotyczących zarządzania ryzykiem w poszczególnych obszarach działalności przedsiębiorstwa.

1. Ogólne interpretacje ryzyka

W najogólniejszym ujęciu ryzyko związane z niepewnością odzwierciedla naturalny brak wiedzy o przyszłości. Problemy związane z definiowaniem ryzyka mają więc charakter epistemologiczny i dotyczą podstaw ludzkiego działania i funkcjonowania systemów społecznych. Zgodnie z powszechnie przyjętymi konwencjami ryzyko ma przy tym charakter normatywny, a niepewność stanowi kategorię opisową. Bez wnikania w kwestie etymologiczne i historyczne dotyczące ryzyka opisywane w literaturze światowej [Renn, 1992; Bernstein, 1997; Beck, 1986, 2004; Strydom, 2002; Luhmann, 2008; Lupton, 2013] i krajowej [Zacher i Kiepas (red.), 1994; Nahotko, 2001; Jajuga (red.), 2007; Trembaczowski, 2016; Monkiewicz i Gąsioriewicz, 2010; Mesjasz, 2010] wyróżnić można następujące zagadnienia, które wymagają szerszego omówienia w analizie ryzyka związanego z zarządzaniem:

1. Rozwój ogólnych koncepcji ryzyka i jego współczesne interpretacje.
2. Relacje pomiędzy ryzykiem a niepewnością.
3. Podstawowe definicje ryzyka i typologie definicji.

Pierwsze formalne analizy ryzyka pojawiły się w XVIII w. jako próby statystycznego podejścia do ubezpieczeń [Renn, 1992; Bernstein, 1997, s. XVI, s. 45-82; Luhmann, 2008, s. 10-14; Lupton 2013, s. 6-7; Trembaczowski, 2016, s. 15-16]. W niniejszym opracowaniu uwzględniono jedynie nowe ogólne kon-

cepcje dotyczące ryzyka [Douglas i Wildavsky, 1982; Beck, 1986, 2004; Giddens, 2001, 2008; Luhmann, 2008] oraz konstruktywistyczne i postmodernistyczne ujęcie ryzyka [Castel, 1991; Foucault, 2000, 2010; Burgess, 2015].

Początkowo ryzyko traktowane było jako niezależne od działań człowieka i utożsamiane z wpływem istoty boskiej. Wraz z pierwszymi próbami pomiaru oraz rewolucją przemysłową, czyli z początkami epoki nowoczesności w ujęciu Giddensa, termin ryzyko wiązał się nie tylko ze zjawiskami niezależnymi od człowieka, ale łączono go również z jego indywidualnymi i zbiorowymi działaniami [Lupton, 2013, s. 6-7]. Dążenie do identyfikacji ryzyka i jego pomiaru, czyli uzyskania możliwości precyzyjnego przewidywania, od XIX w. powiązane było z rozróżnieniem negatywnego i pozytywnego ryzyka, chociaż pod wpływem teorii ubezpieczeń ryzyko traktowano też jako neutralne. Od początku XXI w. można natomiast zauważyć nową tendencję – ryzyko staje się jedynie pojęciem negatywnym, przy czym wyjątkiem jest rynek finansowy, gdzie stosuje się termin „dobre ryzyko” związany z możliwością osiągnięcia zysku spekulacyjnego [Lupton, 2013, s. 9]. Wyróżnienie negatywnego i pozytywnego ryzyka wiąże się również z jego celowościowym (teleologicznym – od greckiego słowa *telos*, czyli cel) ujęciem. Ryzyko definiowane jest wówczas jako możliwość nieosiągnięcia celu zarówno w sensie negatywnym, jak i pozytywnym – jako szansa [Borys, 1996].

Od lat 70. XX w. powstało kilka ogólnych koncepcji teoretycznych: kulturowa teoria ryzyka, koncepcja społeczeństwa ryzyka, ryzyko w społeczeństwie ponowoczesnym, koncepcja ryzyka nawiązująca do teorii systemów społecznych oraz ryzyko jako konstrukcja społeczna w ramach postmodernizmu i poststrukturalizmu. Wpływ nowych koncepcji ryzyka zwiększył się w epoce globalizacji, po zamachach terrorystycznych z 11 września 2001 r., po serii nadużyć w wielkich przedsiębiorstwach działających w skali międzynarodowej (Enron, Parmalat) oraz po kryzysie na rynkach finansowych w 2008 r.

Za twórców ujęcia kulturowego uważa się Mary Douglas i Aarona Wildavsky'ego [1982]. Pierwsze opracowania stanowiące wprowadzenie do kulturowej teorii ryzyka Mary Douglas opublikowała już w latach 60. i 70. XX w.² Podstawowym założeniem kulturowej teorii ryzyka jest wskazanie alternatywy dla dwóch podejść – teorii racjonalnego wyboru dotyczącej ilościowego podejścia do ryzyka oraz teorii psychometrycznej, w której zakłada się, że ryzyko postrzegane jest przez jednostki jedynie w ujęciu psychologicznym. Teoria kulturowa

² Polskie tłumaczenia tych prac ukazały się później – Douglas [2004, 2007a, 2007b].

wskazuje natomiast na znaczenie czynników związanych z funkcjonowaniem zbiorowości, co *nota bene*, czyni ją trudną do rozdzielenia ze społecznymi podejściami do ryzyka. Na przykładzie problemów związanych z ochroną środowiska autorzy wskazują, że zagrożenia w tym obszarze życia społecznego nie mają charakteru obiektywnego, lecz nawet służą do legitymizacji istnienia grup społecznych zajmujących się tymi zagrożeniami. Zasadniczym wnioskiem wynikającym z teorii kulturowej jest stwierdzenie, że ryzyko to konstrukcja społeczna [Douglas i Wildawsky, 1982, s. 186].

Najbardziej wpływową ogólną koncepcją związaną z ryzykiem jest pojęcie „społeczeństwo ryzyka” wprowadzone przez Ulricha Becka [1986, 2004]. Termin „społeczeństwo ryzyka” Beck zaproponował w pracy wydanej po niemiecku w 1986 r. [Beck, 1986] i wydanej po polsku po 2000 r. [Beck, 2004]. W syntetycznym ujęciu ryzyko, a w konsekwencji społeczeństwo ryzyka, stanowi wytwór rozwoju społecznego i gospodarczego w skali globalnej. Rozwój ten prowadzi często do negatywnych skutków ubocznych w takich obszarach, jak ekologia, czy też ochrona zdrowia. Z tych powodów społeczeństwo, planując swoje działania, musi uwzględniać te zagrożenia i zabezpieczać się przed nimi. Nie oznacza to zwiększenia ryzyka w kategoriach absolutnych, lecz jedynie zmianę jego charakteru i sposobu organizacji społeczeństwa dostosowującego się do nowego rodzaju ryzyka. Społeczeństwo ryzyka posiada dwie charakterystyczne cechy towarzyszące przemianom nowoczesności: indywidualizację i refleksyjność. Indywidualizacja przejawia się w zmianie charakteru więzi społecznych. Refleksyjność nie oznacza jedynie samorefleksji, ale także ciągłe podawanie w wątpliwość zasad nowoczesności. Jest ona nierozdzielnie związana z wiedzą naukową, gdyż to właśnie rozwój nauki wraz z jej tendencją do podważania prawd empirycznych doprowadził do obalenia zasad oświeceniowych.

Aby w skrócie opisać społeczeństwo ryzyka, Beck odniósł się do samoreferencyjnego charakteru gospodarki, polegającego na tym, że: „społeczeństwo przemysłowe eliminuje wytworzone przez siebie ryzyko w gospodarce, jednocześnie kreuje sytuacje zagrożenia i potencjał polityczny społeczeństwa ryzyka” [Beck, 2004, s. 32]. Jest to też swego rodzaju wytwarzanie zagrożeń [Beck, 1999, s. 150]. Należy przy tym dodać, że Beck przyjął w swoich wcześniejszych pracach dosyć ogólne rozumienie ryzyka i nie przedstawił w nich w miarę jednoznacznej definicji tego pojęcia. Definicję ryzyka jako „nowoczesnego podejścia do przewidywania i kontroli przyszłych konsekwencji ludzkiego działania, którymi stały się niezamierzone konsekwencje radykalnej modernizacji” zawarł w pracy *World Risk Society* [Beck, 1999, s. 3].

Kilka lat po publikacji pracy Ulricha Becka koncepcję społeczeństwa ryzyka przedstawił Anthony Giddens³. Punkt wyjścia jego ujęcia ryzyka stanowią takie koncepcje, jak późna nowoczesność, globalizacja oraz refleksyjna modernizacja współczesnego społeczeństwa, której podstawą jest samorefleksyjność⁴. Giddens, w przeciwieństwie do zwolenników postnowoczesności, uważa, że obecnie jesteśmy w epoce, którą można określić jako późna nowoczesność. Zachodzące obecnie zmiany społeczne stanowią tylko ewolucję nowoczesności, gdyż wszystkie jej fundamentalne założenia wciąż są utrzymywane. Cechami charakterystycznymi tego okresu są takie zjawiska społeczno-ekonomiczne i polityczne, jak: industrializm, kapitalizm, państwo narodowe. Z drugiej strony, z nowoczesnością wiąże się silny dynamizm, który stwarza podłoże dla uniwersalizmu i globalizmu nieustannie rozszerzających zakres form właściwych nowoczesności poza granice kultury Zachodu. Refleksyjność jako cecha współczesnego społeczeństwa, czy też, inaczej ujmując, późnej nowoczesności jest przedmiotem analizy zarówno Becka, jak i Giddensa [Beck, Giddens i Lash, 2009]. Polega ona na tym, że większa część społecznej aktywności i materialnego stosunku do przyrody jest systematycznie poddawana rewizji ze względu na nowo zdobyte wiadomości lub nabytą wiedzę.

Koncepcja ryzyka zaproponowana przez Niklasa Luhmanna [2008] jest mniej znana. Przyczyną tego jest jej abstrakcyjny i złożony pojęciowo charakter, chociaż zarówno Beck, jak i Giddens korzystali z wcześniejszych idei Luhmanna z zakresu teorii systemów społecznych. Luhmann budował swoje koncepcje systemu społecznego, nawiązując do pojęcia rozróżnienia George'a Spencera Browna oraz koncepcji *autopoiesis* (samoodtworzenia się) zaczerpniętej z biologii teoretycznej. Systemem społecznym, który stanowi przedmiot rozważań Luhmanna, jest system komunikowania społecznego prowadzący do stworzenia „społeczeństwa bez ludzi”. System taki winien być rozpatrywany w oderwaniu od ograniczeń fizycznych. Koncepcja systemu Luhmanna niejako z definicji nawiązywała do radykalnego konstruktywizmu [Luhmann, 2008, s. xv-xix].

Nawiązując do statystycznej analizy ryzyka, Luhmann stwierdza, że podstawowymi problemami, które w tym przypadku występują, jest zdefiniowanie ryzyka, sposobu jego pomiaru oraz określenie progowej wartości zagrożenia.

³ Niniejsza synteza koncepcji jest jedynie częściowo ilustrowana odniesieniami do poszczególnych podstawowych prac: Giddens [2001, 2008], Beck, Giddens i Lash [2009]. Wykorzystano również tłumaczenie koncepcji Giddensa przez Trembaczowskiego [2016].

⁴ W polskich tłumaczeniach *reflexivity* stosuje się terminy refleksyjność, refleksywność i zwrotność. Chociaż ostatni termin byłby najbardziej poprawny z punktu widzenia polskiego słowotwórstwa, to w niniejszym opracowaniu użyty jest termin refleksyjność.

Przywołuje też proces obejmujący obliczenie ryzyka, postrzeganie ryzyka, ocenę ryzyka oraz jego akceptację [Luhmann, 2008, s. 2-4]. Odwołując się do swych fundamentalnych koncepcji, czyli dystynkcji (rozdzielenia), komunikacji, *autopoiesis* (samoodtworzenia), samoreferencji, obserwacji drugiego rzędu, znaczenia i złożoności, Luhmann analizuje ryzyko jako cechę złożonych systemów społecznych, czyli systemów komunikowania. Jako podstawowe ujęcie badawcze przyjmuje obserwację drugiego rzędu, czyli obserwację procesów poznawczych realizowanych przez inne podmioty. Oznacza to, że współczesne społeczeństwo zorientowane na ryzyko jest produktem nie tylko rozwoju technologii, ale również efektem wzrostu wiedzy [Luhmann, 2008, s. 28].

Powyższy uproszczony opis ryzyka w ujęciu Luhmanna można podsumować następująco: ryzyko jest konstrukcją społeczną. Ze względu na złożoność systemów społecznych koncepcję Luhmanna można traktować raczej jako podstawę do pogłębionych rozważań teoretycznych oraz jako inspirację do badań empirycznych niż jako bezpośrednie narzędzie tych badań. Wynika to przede wszystkim z trudności operacjonalizacji podstawowych elementów koncepcji Luhmanna – dystynkcji, znaczenia, czy też *autopoiesis*.

2. Definicje ryzyka

W literaturze dotyczącej ryzyka oprócz wielu prób jego definiowania można znaleźć mniej lub bardziej rozbudowane typologie definicji, interpretacji i zastosowań tego terminu. Pierwszym problemem definicyjnym, który wymaga wyjaśnienia, są związki pomiędzy interpretacją ryzyka a niepewnością.

Istnieje wiele interpretacji niepewności [Smithson, 2008; Jędralska i Czech, 2011]. W ogólnym ujęciu, wynikającym z podstaw teorii decyzji, niepewność opisuje sytuację, w której brak jest odpowiedniej wiedzy o przyszłości i nie jest możliwe wnioskowanie o przyszłości na podstawie stanów z przeszłości. Relacje pomiędzy ryzykiem a niepewnością jako pojęciami normatywnymi nie są jednoznaczne. W większości rozważań ryzyko ma charakter normatywny, natomiast niepewność traktowana jest neutralnie jako naturalna cecha rzeczywistości. Lupton [2013, s. 9] twierdzi, że pojęcie niepewności, podobnie jak pojęcie ryzyka, posiada jedynie interpretację negatywną, natomiast Smithson [2008, s. 14] uważa, że ocena niepewności zależy od jej postrzegania.

Pierwszą i zarazem najbardziej znaną próbę rozróżnienia pojęć ryzyka i niepewności przeprowadził F. Knight w 1921 r. Stwierdził on, że niepewność musi być traktowana odrębnie od ryzyka, od którego nie jest ona właściwie oddziela-

na. Pojęcie „ryzyko” stosowane w języku potocznym i w dyskusjach ekonomicznych odnosi się do dwóch znaczeń – w jednym przypadku do kategorii mierzalnych, a w innych do kategorii niemierzalnych [Knight, 1921, s. 26]. John M. Keynes poszedł dalej w swym rozumowaniu, *nota bene* podobnym do koncepcji „radikalnej niepewności”. Stwierdził on, że niepewny nie oznacza podziału na zjawiska pewne i określane jedynie ze stopniem prawdopodobieństwa. Istotne znaczenie posiadają bowiem zjawiska, których prawdopodobieństwa nie można określić. Są to zagadnienia, które można określić jako nieznanne, takie o których po prostu nic nie wiemy [Keynes, 1937, s. 213-214].

Warunki determinujące działanie systemów ekonomicznych opisywane są też za pomocą koncepcji radykalnej niepewności powstałej w ramach szkoły austriackiej i stanowiącej krytyczną odpowiedź na ilościową interpretację ryzyka. Podstawą krytyki jest stwierdzenie, że ilościowe oraz formalne ujęcie ryzyka w ekonomii zakłada, że pewne informacje są znane, czyli że wiemy, czego nie wiemy. Nadaje to pojęciu ryzyka niejako obiektywny sens. Ryzyko można też traktować jako pojęcie subiektywne, co sprawia, że istotną rolę w takiej sytuacji odgrywa to, że nie wiemy, czego nie wiemy. Tego rodzaju podejście może być punktem wyjścia zarówno rozważań jakościowych, jak i ilościowych [www 1].

Zdefiniowanie ryzyka natrafia na podobne, a być może nawet jeszcze większe przeszkody, aniżeli zdefiniowanie niepewności, gdyż ryzyko jest pojęciem normatywnym i w związku z tym, nie może być rozpatrywane z pominięciem kontekstu obserwacji i definiowania. Można wyróżnić dwa podstawowe ujęcia ryzyka [Bradbury, 1989, s. 381], które można traktować jako typy idealne. Dotyczą one ontologicznej i epistemologicznej natury ryzyka. W ramach pierwszego ujęcia ryzyko traktuje się jako fizyczny aspekt danej technologii. Można dodać, że podejście takie można również stosować w odniesieniu do środowiska naturalnego, czy też zagrożeń dla zdrowia i życia człowieka. Ryzyko w tym ujęciu ma charakter obiektywny, czyli jest niezależne od obserwatora. Może być precyzyjnie definiowane, mierzone, przewidywane i kontrolowane. W drugim ujęciu ryzyko interpretowane jest jako konstrukcja społeczna. Podkreśla się, że proces definiowania ryzyka nie może być realizowany niezależnie od wartości zaangażowanych w niego podmiotów. Oznacza to, że „naukowe” wyniki analizy też poddawane są ocenie i wyniki empiryczne same w sobie nie pozwalają na wyciągnięcie odpowiednich wniosków. Dlatego obiektywne ujęcie, identyfikacja i ocena ryzyka nie powinny być przeciwstawiane ujęciu subiektywnemu, lecz winny być traktowane w sposób zintegrowany.

W literaturze światowej i krajowej przedstawiono szereg prób definiowania ryzyka i porządkowania definicji tego pojęcia wychodzących poza powyższy dychotomiczny podział. Najbardziej kompleksowe podejście w tym zakresie przedstawił Ortwin Renn [1992]. Punktem wyjścia definicji przedstawionych w ramach tej typologii jest inwariantna struktura poznawcza, która jest wypełniana w zależności od sposobu podejścia do ryzyka. Obejmuje ona negatywny rezultat, możliwość jego wystąpienia oraz wiedzę o rzeczywistości, w której występuje dane ryzyko [Renn 1992, s. 58]. Struktura ta wykorzystana została w siedmiu szczegółowych podejściach do ryzyka, które zostały połączone w pięciu podejściach syntetycznych: technicznym, ekonomicznym, psychologicznym, socjologicznym i kulturowym.

Powyższe rozważania pozwalają na podział definicji ryzyka na trzy grupy (tabela 1). Na podstawie obecnego stanu wiedzy podział ten wydaje się już niezbyt precyzyjny, gdyż opiera się na ukrytym założeniu o rozdzielności ryzyka obiektywnego i subiektywnego, czyli konstruowanego społecznie. Oczywiście można zgodzić się z interpretacją, że ryzyko oceniane za pomocą modeli matematycznych na podstawie danych, które są dokładnie zdefiniowane i mierzalne za pomocą skali ilorazowej, może być określane jako obiektywne. Należy jednakże brać pod uwagę, że w procesie intersubiektywnego uzgadniania znaczeń nawet tego rodzaju modele matematyczne są traktowane jako jedna z wielu koncepcji opisujących ryzyko. Drugim czynnikiem, który należy uwzględnić w poniższej typologii, jest eksponowanie rozróżnienia na metody ilościowe (obiektywne, pozytywistyczne i neopozytywistyczne) oraz jakościowe, postmodernistyczne, czy też poststrukturalistyczne. Rozróżnienie to także należy traktować jako umowne, gdyż modele matematyczne też są elementem narracji wraz z opisem jakościowym. Założenie to stanowi punkt wyjścia do traktowanie ryzyka jako konstrukcji społecznej.

Tabela 1. Podstawowe teoretyczne podejścia do ryzyka

	Założenia epistemologiczne	Dziedzina (teoria)	Podstawowe zagadnienia
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Realizm	Ryzyko jest to negatywnie oceniane zakłócenie działania obiektu. Może być przedmiotem pomiaru. Może być zniekształcone przez subiektywną percepcję.	Nauki techniczne, ekonomia, finanse, zarządzanie.	Co to jest ryzyko? Jak mierzyć (obliczać) ryzyko? Jak radzić sobie z ryzykiem (jak zarządzać ryzykiem?)

cd. tabeli 1

1	2	3	4
„Slaby” konstruktivism	Pojęcie ryzyka tworzy się na podstawie istnienia realnych zagrożeń (niebezpieczeństw), które są postrzegane i definiowane w ramach procesów społeczno-kulturowych oraz procesów samo-refleksji i samo-observacji. Ryzyko obiektywne a ryzyko postrzegane.	Koncepcja „społeczeństwa ryzyka”. Teoria symboliczna. Teoria ryzyka i złożoność systemów społecznych.	Nastawienie wobec zagrożeń. Jak interpretuje się ryzyko społeczne? Jak i dlaczego określa się ryzyko w odniesieniu do zagrożeń? Jak podejmuje i obserwuje się decyzje dotyczące ryzyka?
„Silny” konstruktivism (radikalny konstruktivism)	Nie istnieje obiektywne ryzyko. Ryzyko tworzone jest poprzez decyzje społeczne i negocjacje znaczeń.	Postmodernistyczne i poststrukturalne teorie społeczne.	Dlaczego i w jaki sposób społeczeństwo tworzy różne rodzaje ryzyka?

Źródło: opracowano na podstawie Bernstein [1997], Douglas i Wildavsky [1982], Gregersen [2004], Lupton [2014].

3. Podstawowe założenia konstruktivismu

Koncepcji konstruktivistycznych doszukiwać się można w filozoficznych podstawach matematyki, językoznawstwie, teorii prawa, teorii sztuki i teorii literatury, teorii pedagogiki i uczenia, w naukach społecznych, w tym również w ekonomii i zarządzaniu. Wspólnym elementem wszystkich interpretacji konstruktivismu jest stwierdzenie, że zarówno naturalna, jak i społeczna rzeczywistość istnieją niezależnie od umysłu ludzkiego, a wiedza o nich jest swego rodzaju wytworem myślowym jednostek oraz społecznym, czyli ma ona zawsze charakter względny. Konstruktivism jest zazwyczaj traktowany jako przeciwieństwo esencjalizmu, w którym uznaje się, że zjawiska zachodzą w transhistorycznej rzeczywistości, niezależnej od wpływu człowieka (obserwatora, uczestnika). Główny przedmiot zainteresowania wszystkich nurtów konstruktivismu stanowi identyfikacja sposobów konstruowania przez jednostki i społeczeństwo postrzeganej przez nich rzeczywistości.

W konstruktivismie wyróżnia się dwa podstawowe nurty – indywidualny (poznawczy) i społeczny. Twórcą konstruktivismu indywidualnego (poznawczego) jest Jean Piaget. Nie jest możliwe jednoznaczne określenie początków oraz twórców konstruktivismu społecznego. W zestawieniu literatury związanej z konstruktivismem przygotowanym przez I. Hackinga [1999, s. 1-2] najwcześniejsze prace powstały w latach 70. i 80. XX w. Najczęściej przyjmuje się, że koncepcja konstruktivismu społecznego wraz z dyskusją dotyczącą pojęcia obiektywności, subiektywności oraz intersubiektywności w badaniu zjawisk

społecznych została po raz pierwszy przedstawiona w sposób kompleksowy przez Bergera i Luckmana [1966].

Konstruktywizm określany też jest jako nieklasyczna socjologia wiedzy. Stanowi on przeciwieństwo klasycznej socjologii, czy też podejścia realistycznego (obiektywistycznego, pozytywistycznego), zgodnie z którym umysł ludzi jest zdolny do poznania uniwersalnej, obiektywnej prawdy, przy czym wiedza o świecie różni się jedynie stopniem przybliżenia oraz precyzją. W świetle konstruktywizmu taka obiektywnie dana rzeczywistość jest w istocie skonstruowana subiektywnie i intersubiektywnie – indywidualnie i społecznie [Searle, 1995; Czarniawska, 2010]. W cybernetyce pierwszego rzędu, określanej jako klasyczna, obiekt obserwacji był niezależny od obserwatora. Stanowiło to przejęcie podejścia z nauk ścisłych i nauk przyrodniczych. W cybernetyce drugiego rzędu uwzględnia się rolę obserwatora [Foerster, 1982], co pozwala na wyciągnięcie wniosku, że nie jest możliwe dążenie do obiektywnego traktowania obiektu obserwacji.

Specyficzną odmianę subiektywnego podejścia badawczego stanowi radykalny konstruktywizm zaproponowany przez Ernsta von Glasersfelda [1995, s. 1]: „...jest to niekonwencjonalne podejście do problemów wiedzy i poznania. Opiera się on na założeniu, że wiedza, bez względu na sposób jej definiowania, jest w umyśle osoby, która nie ma innej możliwości jak tylko budowanie (konstruowanie) tego, o czym on/ona wie na podstawie własnych doświadczeń. To, co konstruujemy na podstawie własnych doświadczeń, stanowi jedyny świat, w którym świadomie żyjemy. Doświadczenia te mogą dotyczyć rzeczy, siebie samego, innych osób itd.”

Zestawienie wspólnych cech wszystkich rodzajów podejścia konstruktywistycznego w nauce przedstawione zostało w *Constructivist Foundations* [www 2, s. 2].

1. W podejściach konstruktywistycznych kwestionuje się kartezjańskie oddzielenie „obiektywnego świata” i subiektywnego doświadczenia.
2. Konstruktywizm wymaga włączenia obserwatora do procesu naukowego wyjaśnienia.
3. Wiedza jest procesem poznawczym związanym z systemem poznającym, a nie odwzorowaniem obiektywnego świata na subiektywne struktury poznawcze.
4. Zgodnie z koncepcjami konstruktywistycznymi nie można twierdzić, że wiedza to sposób podejścia do rzeczywistości. Rzeczywistość jest wprowadzona przez podmiot obserwujący, a nie jest przez niego biernie pozyskiwana.

5. Konstrukttywizm zakłada agnostyczne podejście do rzeczywistości, co oznacza, że pozostaje ona niedostępna, poza ludzkim horyzontem poznawczym. Należy zrezygnować z bezpośredniego odnoszenia się do rzeczywistości.
6. W związku z tym należy przenieść punkt ciężkości z badania świata materialnego na świat, który jest istotny.
7. Podejścia konstrukttywistyczne koncentrują się na systemach samo-referencyjnych oraz systemach zamkniętych w sensie organizacyjnym. Systemy takie dążą raczej do kontroli swoich wejść, a nie wyjść.
8. W konstrukttywizmie preferowane są wyjaśnienia naukowe nawiązujące do procesów, a nie do substancji. Na przykład systemy żywe definiowane są przez procesy, w ramach których tworzą one i utrzymują swoją organizację.
9. We wszystkich nurtach konstrukttywizmu podkreśla się podejście, w którym człowiek jest swego rodzaju indywidualnym badaczem. Uspołecznienie (*sociality*) jednostki jest definiowane jako jej adaptacja w ramach interakcji społecznych.
10. Konstrukttywizm wymaga mniej dogmatycznego podejścia do nauki w celu osiągnięcia elastycznego podejścia, które jest konieczne w postępowaniu ze współczesnymi granicami nauki.

Chociaż we wszystkich powyższych rodzajach konstrukttywizmu społecznego w różnorodny sposób definiuje się podmiot konstruujący oraz konstruowany obiekt, to jednakże posiadają one wiele wspólnych cech, do których zaliczyć można:

- społeczny podmiot konstruujący,
- niefizyczny (mentalny) charakter konstrukcji,
- podstawową rolę języka jako narzędzia konstrukcji.

4. Identyfikacja ryzyka jako tworzenie konstrukcji społecznej

Traktowanie ryzyka jako konstrukcji społecznej wynika w zasadzie ze wszystkich wyżej omówionych podejść. Różnią się one jedynie stopniem radykalizmu interpretacji konstrukttywistycznej. Na jednym biegunie znajduje się skrajne stanowisko postmodernistyczne, czy też poststrukturalistyczne, mówiące, że wszystkie kategorie poznawcze są tworem ludzkiej świadomości i wynikają z intersubiektywnego negocjowania znaczeń. W bardziej umiarkowanym ujęciu zakłada się z kolei, że interpretacja i postrzeganie ryzyka są efektem czynników społecznych, kulturowych i psychologicznych. W przypadku zagrożeń fizycznych ich „umiarkowana” interpretacja konstrukttywistyczna ma inny

charakter. Nie zakłada się braku ich obiektywnego charakteru, lecz jedynie przyjmuje się, że ich dobór i interpretacja wynikają ze społecznego intersubiektywnego dyskursu. Jest to wyraźnie widoczne w pracach Douglas i później w pracy Douglas i Wildawsky'ego [1982]. Podobną interpretację przedstawiają Beck i Giddens, dla których nowe zjawiska związane z ryzykiem w późnej nowoczesności są efektem działań człowieka oraz ich interpretacji.

Z punktu widzenia konstruktywistycznego odrębnego wyjaśnienia wymagają realistyczne modele ryzyka – statystyczne, czy też szerzej matematyczne. Przede wszystkim należy stwierdzić, że obecnie sztuczny jest podział podejść naukowych na dwie stojące w opozycji koncepcje. Jakościowe, czyli narracje werbalne i stojące w opozycji do pozytywizmu i neopoztywizmu, oraz ilościowe, racjonalne, w których wykorzystuje się modele matematyczne i idee pozytywistyczne, czy też neopoztywistyczne. Modele matematyczne są bowiem częścią intersubiektywnego dyskursu, a ich specjalny charakter wynika jedynie z większej roli matematyki jako języka – zagłębianie się w epistemologiczne dyskusje o matematyce nie jest potrzebne w naukach stosowanych. W przeciwieństwie do fizyki w naukach społecznych, poza oczywistymi przypadkami stosowania prostych modeli statystycznych, nie istnieje jakiś uniwersalny matematyczny model danego obszaru rzeczywistości.

Należy w związku z tym podkreślić, że realistyczne ujęcie ryzyka za pomocą metod statystycznych, czy też, ogólnie ujmując, metod matematycznych, też należy do podejścia konstruktywistycznego. Wynika to z pogłębionej analizy matematycznego modelowania ryzyka. Chodzi tutaj o sięganie nie do filozoficznych podstaw matematyki, ale do tworzenia i interpretacji modeli matematycznych. Konstruktywistyczna interpretacja ryzyka może zostać poszerzona w taki sposób, że obejmuje również modele realistyczne, oparte na badaniach statystycznych.

Konstruktywistyczny sens stosowania matematycznych modeli ryzyka opisać można za pomocą następujących czynników. Pierwszym jest dobór danych. Nie chodzi o tzw. jakość danych statystycznych, ale o ich definiowanie i opercjonalizację. Poza nielicznymi przypadkami, gdzie występują dane o charakterze fizycznym, albo wówczas, gdy nie występują wątpliwości dotyczące stosowania skali ilorazowej, zawsze należy brać pod uwagę konstruktywistyczny charakter danych. Drugim czynnikiem jest definiowanie i percepcja ryzyka. Z powyższych rozważań jednoznacznie wynika, że są one determinowane psychologicznie i kulturowo, chociaż niektóre zagrożenia z nimi związane mają charakter obiektywny, np. skutki klęsk żywiołowych, czy też konsekwencje różnego rodzaju

wypadków. Dobór modelu matematycznego jest trzecim czynnikiem. Tutaj może się wydawać, że modelowanie matematyczne jest najsilniejszym argumentem za obiektywizmem. Tymczasem już obecnie widoczne jest, że pojawia się swego rodzaju konkurencyjność modeli pomiędzy klasyczną ekonometrią opartą na modelach statystycznych i twierdzeniu centralnym a ekonofizyką, w której dominującą rolę odgrywają inne modele opisujące tzw. rzadkie zdarzenia, np. prawo Zipfa (prawo potęgowe) [Mantegna i Stanley, 2001; Taleb, 2014]. Jako czwarty czynnik wyróżnić można komunikowanie ryzyka, jego sposób przedstawienia przez komunikujących się i odbiór komunikatów przez odbiorców.

W najbardziej radykalnym ujęciu traktowanie ryzyka jako konstrukcji społecznej wynika z wpływu postmodernizmu i poststrukturalizmu, a w tym w szczególności z koncepcji rządomyślności (*gouvernementalité*) przedstawionej przez Michela Foucaulta [2010, s. 127]. Rządomyślność to: „Po pierwsze, zbiór instytucji, procedur, analiz, refleksji, kalkulacji i taktyk umożliwiających sprawowanie owej specyficznej i bardzo złożonej formy władzy nakierowanej przede wszystkim na populację, władzy opierającej się na ekonomii politycznej jako pewnej formie wiedzy i posługującej się zasadniczo urządzeniami bezpieczeństwa. Po drugie, «urządzenie» [«rządomyślność»] oznacza dla mnie pewną linię siły, która – w społeczeństwach zachodnich – od dawna i wciąż prowadzi do dominacji tej formy władzy, którą można by nazwać «rządzeniem», nad wszelkimi innymi formami, zwłaszcza nad władzą suwerenną i dyscypliną. Owa linia siły sama przyczyniła się do rozwoju wielu specyficznych postaci wiedzy”.

Podjęcie konstruktywistyczne musi być rozpatrywane wraz z komunikowaniem ryzyka. Interesującą próbę w tym zakresie przedstawia Ignar Palmlund. Ryzyko jest swego rodzaju słowem-kluczem determinującym podjęcie odpowiednich działań. Źródłem społecznych interakcji koncentrujących się wokół ryzyka jest egzystencjalny niepokój i chęć kontroli [Palmlund, 1992, s. 199]. Autorka definiuje ryzyko jako: „...słowo kod, które zwraca uwagę społeczeństwa, że wymagana jest zmiana porządku społecznego. Konflikty dotyczące ryzyka są to procesy realizowane w czasie, w których niepokój przeciwstawiony jest bezpieczeństwu i gdzie postrzeganie chaosu i ryzyka jest połączone z postrzeganiem porządku i pewności” [Palmlund, 1992, s. 206]. Nawiązując do tak odległego obszaru jak teoria dramatu i zachodzących w nim relacji czasoprzestrzennych pomiędzy aktorami, definiuje ona następujące role w interakcjach związanych z ryzykiem [Palmlund, 1992]: narażony na ryzyko, rzecznik narażonego na ryzyko, generujący ryzyko, badający ryzyko, zwolennik narażonego na ryzyko oraz informujący o ryzyku. Narażeni na ryzyko myślą o sobie jako

o ofiarach. Mogą być ofiarami negatywnych konsekwencji ryzyka. Rzecznicy zagrożonych ryzykiem stają się ich zwolennikami reprezentującymi opinie narażonych na ryzyko. Generujący ryzyko są jego twórcami lub też są tak postrzegani i prezentują opinie przeciwne wobec innych podmiotów w narracji dotyczącej tego ryzyka. Badający ryzyko wykorzystują podejście naukowe do określenia przyczyn ryzyka i sposobów jego zmniejszenia lub eliminacji. Zwolennicy narażonych na ryzyko podejmują działania mające na celu ochronę narażonych na ryzyko. I wreszcie informatorzy, tacy jak dziennikarze, rzecznicy aktorów narażonych na ryzyko komentują działania, ryzyko, strategie i wyniki.

Powyższa interpretacja interakcji podmiotów związanych z ryzykiem może być wykorzystywana jako swego rodzaju ujęcie ramowe dla opisu procesów konstruowania ryzyka realizowanego pomiędzy jednostkami organizacyjnymi albo też interesariuszami danej organizacji. Identyfikacja tych procesów stanowi kluczowy element etapu identyfikacji ryzyka w trakcie procesu zarządzania ryzykiem.

W najogólniejszym ujęciu zarządzanie ryzykiem obejmuje: identyfikację ryzyka, ocenę ryzyka i jego wpływu oraz sposoby postępowania z ryzykiem. Etap pierwszy jest najważniejszy, gdyż determinuje postępowanie w ramach oceny ryzyka i jego wpływu, a także działania mające na celu eliminację bądź też ograniczenie ryzyka. W tradycyjnym ujęciu w zarządzaniu ryzykiem ekspozowany był „obiektywny”, niezależny od obserwatora/uczestnika charakter ryzyka. Obecnie, gdy oczywiste jest, że ryzyko to konstrukcja społeczna, należy zmienić w sposób zasadniczy podejście do zarządzania ryzykiem. Podejście konstruktywistyczne do ryzyka należy wówczas wiązać z *sensotwórczością (sensemaking)* [Maitlis i Christianson, 2014]. Poniżej przedstawiono wstępną propozycję uogólnionego podejścia do identyfikacji i oceny ryzyka jako konstrukcji społecznej w ramach procesu zarządzania ryzykiem.

Tabela 2. Ramowa procedura interpretacji ryzyka jako konstrukcji społecznej w zarządzaniu ryzykiem w przedsiębiorstwie

Faza procesu zarządzania ryzykiem	Charakterystyka działań podejmowanych w ramach fazy
<i>1</i>	<i>2</i>
Wstępna identyfikacja zagrożeń.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identyfikacja zagrożeń niezależnych od organizacji. 2. Identyfikacja zagrożeń potencjalnie zależnych od organizacji. 3. Określenie podmiotów wewnętrznych (interesariuszy organizacji) związanych z ryzykiem. 4. Identyfikacja obecnych i potencjalnych podmiotów zewnętrznych związanych z ryzykiem – instytucje otoczenia, obserwatorzy, analitycy.
Określenie zagrożeń jako źródeł ryzyka.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identyfikacja związków interesariuszy organizacji z poszczególnymi zagrożeniami traktowanymi jako źródła ryzyka. 2. Identyfikacja związków podmiotów zewnętrznych z zagrożeniami.

cd. tabeli 2

1	2
Analiza definiowania i postrzegania poszczególnych rodzajów ryzyka przez zagrożonych przez nie interesariuszy.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie definicji ryzyka przez interesariuszy organizacji – rodzaj ryzyka, metody identyfikacji i interpretacji (z ewentualnym uwzględnieniem podmiotów zewnętrznych). 2. Określenie źródeł podejścia normatywnego – standardy ryzyka, wartości normatywne. 3. Określenie ról interesariuszy organizacji w procesach interakcji związanych z identyfikacją i oceną ryzyka – przykład: wykorzystanie typologii ról podmiotów wg Palmund jako podstawy interpretacji. 4. Określenie ról podmiotów zewnętrznych organizacji w procesach interakcji związanych z identyfikacją i oceną ryzyka – przykład: wykorzystanie typologii ról podmiotów wg Palmund jako podstawy interpretacji.
Określenie interakcji komunikacyjnych, dwustronnych i wielostronnych obejmujących intersubiektywne definiowanie ryzyka.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Szczegółowa identyfikacja interakcji pomiędzy podmiotami związanymi z ryzykiem (interesariusze i podmioty zewnętrzne). 2. Wybór rodzajów i cech ryzyka będących przedmiotem intersubiektywnego definiowania znaczeń.
Uzgodnienie znaczenia ryzyka w ramach intersubiektywnych interakcji.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Negocjowanie znaczenia poszczególnych rodzajów ryzyka – definicje, interpretacje, percepcja ryzyka oraz określenie warunków granicznych. 2. Przygotowanie rekomendacji dla działań interesariuszy związanych z poszczególnymi uzgodnionymi znaczeniami ryzyka.
Wdrożenie zaleceń wynikających z uzgodnionych znaczeń poszczególnych rodzajów ryzyka.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Komunikowanie uzgodnionych znaczeń ryzyka dla wszystkich interesariuszy i podmiotów zewnętrznych. 2. Opracowanie zaleceń dotyczących działań związanych z zarządzaniem ryzykiem – zapobieganiem, ograniczaniem konsekwencji, eliminacją konsekwencji. 3. Opracowanie zasad procesów uczenia się organizacji i podmiotów zewnętrznych dla realizacji procesu uczenia się organizacji.

Podsumowanie

Przedstawiony powyżej wstępny przegląd podstawowych koncepcji związanych ze społecznym konstruowaniem ryzyka w zarządzaniu pozwala na sformułowanie wniosku, że podejście konstruktywistyczne stanowi najbardziej przydatną podstawę teoretyczną do badania zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie, czy też nawet w szerszym ujęciu, we wszelkiego rodzaju systemach społecznych. Wniosek taki ma charakter wstępny i wynika z analizy literatury, której jedynie częściowe wyniki mogły być zaprezentowane w artykule. Jako argumenty potwierdzające ogólny wniosek przedstawić można następujące wnioski częściowe.

Po pierwsze, zmiany zachodzące we współczesnym społeczeństwie oraz w zarządzaniu sprawiają, że dotychczasowe metody identyfikacji ryzyka są nie-

wystarczające. Wynika to z globalizacji, powstawania społeczeństwa opartego na informacji, czy też dokładniej, społeczeństwa, w którym podstawowym problemem nie jest fizyczny nadmiar informacji, ale konieczność nadawania zbyt dużej liczby znaczeń tworzonej w dużych ilościach informacji, traktowanej w ujęciu fizycznym, czyli np. tak jak w koncepcji Shannona.

Po drugie, stan współczesnej wiedzy nie pozwala na traktowanie matematycznych metod identyfikacji ryzyka jako podejścia, które można określić jako obiektywne. Wynika to z faktu, że interpretacja i percepcja ryzyka powstają w procesie intersubiektywnego tworzenia znaczenia tego pojęcia obejmującego czynniki psychologiczne, społeczne i kulturowe. Ponadto matematyczne modele ryzyka (nie tylko statystyczne) poza przypadkami, gdy dostępne są odpowiednie mierzalne dane i możliwe jest zbudowanie odpowiednich modeli matematycznych, np. w niektórych dziedzinach ubezpieczeń, nie mogą być traktowane jako obiektywne w takim znaczeniu, w jakim występuje to w fizyce, chemii, czy też w naukach przyrodniczych.

Po trzecie, współczesne podejście teoretyczne do ryzyka może być najbardziej przydatne w praktyce, jeśli będzie stanowiło syntezę podejścia epistemologicznego opartego na świadomym i refleksyjnym modelowaniu matematycznym oraz umiarkowanym podejściu nawiązującym do postmodernizmu i poststrukturalizmu eksponujących intersubiektywne tworzenie znaczenia konstrukcji społecznych.

Pomimo że przedstawione traktowanie ryzyka jako konstrukcji społecznej ma charakter wstępny, to na podstawie artykułu można przedstawić kilka najbardziej istotnych kierunków dalszych badań.

1. Przyjęcie ryzyka jako konstrukcji społecznej we wszystkich obszarach zarządzania ryzykiem w organizacji.
2. Pogłębione studia dotyczące procesów konstruowania ryzyka w istniejących normach i standardach.
3. Krytyczna ocena praktycznego konstruowania i oceny ryzyka na podstawie istniejących standardów.

Literatura

- Beck U. (1986), *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt a. M.
- Beck U. (1999), *World Risk Society*, Polity Press, Cambridge.

- Beck U. (2004), *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Beck U., Giddens A., Lash S. (2009), *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Berger P.L., Luckman T. (1966), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books, New York.
- Bernstein P.L. (1997), *Przeciwko bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG Press, Warszawa.
- Borys G. (1996), *Zarządzanie ryzykiem kredytowym w banku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bradbury J. (1989), *The Policy Implications of Differing Concepts of Risk*, Science, „Technology & Human Values”, Vol. 14, No. 4.
- Burgess A. (2015), *Social Construction of Risk* [w:] H. Cho, T. Reimer, K.A. McComas (red.), *The SAGE Handbook of Risk Communication*, SAGE Publications, Los Angeles.
- Castel R. (1991), *From Dangerousness to Risk* [w:] G. Burchell, C. Gordon i P. Miller (red.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Czarniawska B. (2010), *Trochę inna teoria organizacji. Organizowanie jako konstrukcja sieci działań*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Douglas M. (2004), *Symbole naturalne. Rozważania o kosmologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Douglas M. (2007a), *Czystość i zmaza*, PIW, Warszawa.
- Douglas M. (2007b), *Ukryte znaczenia. Wybrane szkice antropologiczne*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty.
- Douglas M., Wildavsky A. (1982), *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*, University of California Press, Berkeley.
- Foerster H. von (1982), *Observing Systems. A Collection of Papers by Heinz von Foerster*, Intersystems Publications, Seaside, CA.
- Foucault M. (2000), *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Foucault M. (2010), *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Giddens A. (2008), *Konsekwencje nowoczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Glaserfeld von E. (1995), *Radical Constructivism: A Way of Knowing and Learning*, The Falmer Press, London & Washington.

- Gregersen N. (2004), *Risk and Religious Certainty. Conflict or Coalition?* „Tidskriftet Politik”, Vol. 8, No. 1.
- Hacking I. (1999), *The Social Construction of What?* Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Jajuga K., red. (2007), *Zarządzanie ryzykiem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jędralska K., Czech A. (2011), *O naturze niepewności i jej interpretacjach*, „Master of Business Administration”, nr 3 (110).
- Keynes J.M. (1937), *The General Theory of Employment*, „The Quarterly Journal of Economics”, Vol. 51, No. 2.
- Knight F.H. (1921), *Risk, Uncertainty, and Profit*, Hart, Schaffner & Marx, Boston.
- Luhmann N. (2008), *Risk. A Sociological Theory*, Aldine Transactions, New Brunswick and London.
- Lupton D. (2013), *Risk*, Routledge, London.
- Maitlis S., Christianson M. (2014), *Sensemaking in Organizations: Taking Stock and Moving Forward*, „The Academy of Management Annals”, Vol. 8, No. 1.
- Mantegna R.N., Stanley H.E. (2001), *Ekonofizyka. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Mesjasz C. (2010), *Standardy zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie* [w:] A. Stabryła (red.), *Koncepcje zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem*, Mfiles.pl, Encyklopedia Zarządzania.
- Monkiewicz J., Gąsioriewicz L. (2010), *Zarządzanie ryzykiem działalności organizacji*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Nahotko S. (2001), *Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz.
- Palmund I. (1992). *Social Drama and Risk Evaluation* [w:] S. Krimsky i D. Golding (red.), *Social Theories of Risk*, Praeger, Westport.
- Renn O. (1992), *Concepts of Risk: A Classification* [w:] S. Krimsky i D. Golding (red.), *Social Theories of Risk*, Praeger, Westport.
- Searle J.R. (1995), *The Construction of Social Reality*, The Free Press, New York.
- Smithson M. (2008), *The Many Faces and Masks of Uncertainty* [w:] G. Bammer i M. Smithson (red.), *Uncertainty and Risk: Multidisciplinary Perspectives*, Earthscan, London.
- Strydom P. (2002), *Risk, Environment and Society: Ongoing Debates, Current Issues and Future Prospects*, Open University Press, Buckingham/Philadelphia.
- Taleb N.N. (2014), *Czarny Łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, Kurhaus Publishing, Warszawa.
- Trembaczowski Ł. (2016), *Zaufanie i ryzyko w doświadczeniu przedsiębiorców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Zacher L.W., Kiepas A., red. (1994), *Spoleczeństwo a ryzyko. Multidyscyplinarne studia o człowieku i społeczeństwie w sytuacji niepewności i zagrożenia*, Transformacje, Warszawa–Katowice.

[www 1] <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2015-43> (dostęp: 17.03.2016).

[www 2] www.univie.ac.at/constructivism/journal (dostęp: 3.05.2015).

CONSTRUCTIVIST APPROACH IN RISK MANAGEMENT

Summary: Due to the prevalence and diversity of applications, a broad variety of risk definition have been elaborated. Problems with defining risk in management result both from general and specific conditions. At the same time, it can be observed that treating risk as a measurable part of uncertainty is inadequate to the requirements of contemporary theory and practice. The main assumption of the paper is that constructivism, including mathematical modeling as an element of narrative, constitutes the basic foundation of epistemological and methodological research. The aim of the paper is to develop a preliminary interpretation of risk as a social construction in risk management. The article is designed as an introduction to the in-depth research on risk management in specific areas of activity of company.

Keywords: risk, risk management, constructivism, postmodernism, social construction.